

باورهای کنعانیان

www.ketab.ir

نویسنده: خزعل الماجدی

ترجمه: هانیہ درستکار

- سرشناسه : ماجدی، خزعل، ۱۹۵۱ - م.
 Majidi, Khazal
 عنوان قراردادی : المعتقدات الكنعانية، فارسی
 عنوان و نام پدیدآور : باورهای کنعانیان / نویسنده خزعل ماجدی؛ مترجم هانیه درستکار
 مشخصات نشر : تهران: ایشثار، ۱۴۰۲
 مشخصات ظاهری : ۲۶۳ ص
 شابک : ۹۷۸ - ۶۲۲ - ۹۰۵۸۵ - ۲ - ۷
 وضعیت فهرست نویسی : فیبا
 یادداشت : کتابنامه
 موضوع : خدایان کنعانی
 Gods, Canaanite
 کنعانی‌ها - دین
 Canaanites -- Religion
 موضوع : فلسطین - دین
 Palestine -- Religion
 درستکار، هانیه، ۱۳۷۵ - مترجم
 شتاسه افزوده : BL۱۶۷۰
 رده بندی کنگره : ۲۹۹/۲۷
 رده بندی دیویی : ۹۴۵۹۳۰۸
 شماره کتابشناسی ملی : فیبا
 اطلاعات رکورد کتابشناسی : تاریخ درخواست ۱۴۰۲/۰۹/۲۳
 تاریخ پاسخگویی :
 شماره ثبت کتاب : ۹۴۵۸۴۵۱

ایشتار

باورهای کنعانیان

نویسنده: خزعل ماجدی	مترجم: هانیه درستکار
نشر: ایشثار	نوبت چاپ: اول ۱۴۰۲
تیراژ: ۱۰۰ نسخه	طراح جلد: مهدیه سعدی
صفحه آرا: زهرا استواری	

سایت: ishtaar.ir

اینستاگرام: ishtarpublication

ایمیل: ishtarpublication@gmail.com

تلفن: ۰۹۰۲۱۱۳۵۹۷۶ تلگرام: ۰۹۰۲۱۱۳۵۹۷۶

شابک: ۹۷۸ - ۶۲۲ - ۹۰۵۸۵ - ۲ - ۷

(کلیه حقوق محفوظ و مخصوص انتشارات ایشثار است)

تکثیر، انتشار و بازنویسی این اثر یا قسمتی از آن به هر شیوه (از قبیل چاپ، فتوکپی، الکترونیکی، صوت و تصویر) بدون اجازه مکتوب ناشر ممنوع است و پیگرد قانونی دارد.

فهرست مطالب

مقدمه	ز
فصل اول: مقدمه تاریخی (پژوهشی در تاریخ تمدن کنعانیان)	۱
کنعانیان که بودند؟	۳
مراحل تاریخی کنعان	۵
۱. مرحله باستانی (خاستگاه‌ها)	۵
۱- جزیره العرب	۶
۲- سواحل خلیج (فارس)	۶
۳- سواحل دریای سرخ	۷
۴- سینا و ثقب	۷
۵- مصر	۷
خاستگاه کهن میان رودانی کنعانیان	۷
۲. مرحله شام (۱۲۰۰ - ۳۰۰۰) ق. م	۱۲
الف) دوران تاسیس شهرهای کنعان (۲۴۰۰ - ۳۰۰۰) ق. م	۱۴
ب) دوران نفوذ مصر (۱۵۰۰ - ۲۴۰۰) ق. م	۱۵
ج) دوران ستیز میان مصر با هوری‌ها و هیتی‌ها (۱۲۰۰ - ۱۵۰۰) ق. م	۱۶
د) دوران تخریب شهرها (حملات فلسطی‌ها و آشوری‌ها و عبرانیان) (۱۰۰۰ - ۱۲۰۰) ق. م	۱۸
۳. مرحله فنیقیه (۱۴۶ - ۱۲۰۰) ق. م	۲۲
الف) فنیقی‌های شرقی (۲۳۲ - ۱۲۰۰) ق. م	۲۲
۱- اشغال مصری‌ها	۲۲
۲- اشغال آشوری‌ها	۲۲
۳- اشغال بابلی	۲۳

- ۴- اشغال پارسی ۲۳
- ب) فنیقی‌های غربی (پونی‌ها و کارتاژی‌ها) (۱۴۶-۱۲۰۰ ق.م) ۳۰
- ۱- مرحله فنیقیه (پراکندگی و اسکان) (۸۱۴-۱۲۰۰ ق.م) ۳۰
- الف- جزایر دریای مدیترانه ۳۱
- ب- سواحل اروپایی دریای مدیترانه ۳۱
- ج- سواحل آسیایی دریای مدیترانه ۳۲
- د- سواحل آفریقایی دریای مدیترانه ۳۲
- ۲- مرحله پونی (۸۱۴-۵۵۰ ق.م) ۳۴
- ۳- مرحله کارتاژی (۱۴۶-۵۵۰ ق.م) ۳۵
- الف- تاسیس حکومت کارتاژ ۳۵
- ب- دوران سبزه کارتاژی‌ها و یونانیان ۳۵
- ج- دوران ستیز میان کارتاژ و روم (جنگ‌های پونی) ۳۹
۱. جنگ پونی نخست (۲۳۱-۲۲۰ ق.م) ۳۹
۲. جنگ پونی دوم (۲۰۲-۲۱۸ ق.م) ۴۰
۳. جنگ پونیک سوم (۱۴۶-۱۴۹ ق.م) ۴۱

- فصل دوم: اسطوره‌شناسی کنعان (پژوهشی در باب خدایان، اساطیر و نمادهای کنعان) ۴۳
- مبحث اول: خدایان کنعانی ۴۴
۱. نسل خدایان باستان ۴۵
۲. خدایان کیهان (عناصر چهارگانه) ۵۱
۳. نسل ایل ۵۳
۴. نسل بعل ۵۴
۵. بعول ۵۵
۶. خدایان سه‌گانه کنعانی - آرامی ۵۶
- مبحث دوم: نمادهای دینی کنعانیان (نوع‌شناسی) ۵۸
۱. نمادهای فینیقی ۵۸

۵۸.....	۲. نمادهای ال
۵۹.....	۳. نماد آشره
۶۰.....	۴. نمادهای بعل
۶۰.....	۵. نمادهای آنات
۶۴.....	۶. نمادهای تائیت
۶۷.....	۷. نمادهای ایشتار
۶۸.....	۸. نمادهای موت
۶۹.....	۹. دیگر نمادهای دینی
۷۰.....	مبحث سوم: اساطیر کنعانی
۷۱.....	۱. افسانه‌های خلقت
۷۲.....	الف) کیهان‌شناسی و تبارنامه خدایان کنعانی از ماده تا آسمان و زمین
۸۹.....	ب) انسان‌شناسی کنعانی (خلقت انسان)
۹۲.....	۲. اسطوره ال
۹۳.....	الف) افسانه‌های مرحله قدرت و نیرومندی
۹۵.....	ب) اساطیر مرحله ضعف
۱۰۳.....	ج) اساطیر مرحله ضعف قوای جنسی
۱۰۴.....	د) افسانه‌های نبود ال
۱۰۴.....	ه) اساطیر نسل ال
۱۰۴.....	۳. اساطیر بعل
۱۰۴.....	الف) تکامل شخصیت بعل
۱۱۲.....	۱- اساطیر مرحله قدرت
۱۱۲.....	الف- بعل جوان
۱۱۳.....	ب- اسطوره نبرد میان بعل و یام
۱۱۸.....	ج- ساخت قصر بعل
۱۲۱.....	۲- اساطیر مرحله ضعف
۱۲۱.....	الف- اسطوره نبرد میان بعل و موت

- ۳- نبرد بعل با نیروهای جهان فرودین ۱۲۵
- الف- جنگ بعل با لوتان ۱۲۶
- ب- نبرد بعل با شالیت ۱۲۶
- ج- نبرد بعل با ارش ۱۲۶
- د- جنگ بعل با آتاک ۱۲۶
- ه- نبرد بعل با ال الزبوب ۱۲۷
- ز- نبرد بعل با زیب ۱۲۷
- ۴- اسطوره غیاب ۱۲۷
۴. اسطوره آئات ۱۳۰
۵. اسطوره ادونیس ۱۳۴
- الف) ولادت آدونیس ۱۳۶
- ب) ونوس و آدونیس ۱۳۸
- ج) خون آدونیس ۱۳۸
۶. افسانه اشمون ۱۴۳
۷. اسطوره شدراوا ۱۴۶
۸. اسطوره حرون ۱۴۷
۹. اسطوره شیش ۱۴۹
۱۰. اسطوره یرح (ماه) ۱۵۰
۱۱. اسطوره هامون ۱۵۰
۱۲. اسطوره تانیت ۱۵۳
- مبحث چهارم: موجودات اسطوره‌ای غیر الهی (شیاطین و موجودات خیالی) ۱۵۶
۱. پسران الیم ۱۵۶
۲. کرویم ۱۵۶
۳. رفائیم ۱۵۷
۴. نقاب‌های شیاطین ۱۵۸
۵. موجودات خیالی ۱۶۰

فصل سوم: داستان حماسه‌های کنعانیان (پژوهشی در خصوص پدران و انسان‌های خداگونه و قهرمانان در میان کنعانیان) ۱۶۵

۱. داستان‌های نسل نخست بشر (پدران: آدم و نژاد او) ۱۶۶

الف) آدم ۱۶۶

ب) هابیل و قابیل ۱۶۷

ج) شیث ۱۶۸

۲. داستان‌های نسل دوم بشر (انسان‌های خداگونه: پس از طوفان) ۱۶۸

الف) کنعان ۱۶۹

ب) فنیق ۱۷۲

ج) صیدا (صیدون) ۱۸۰

۳. داستان دوران قهرمانی کنعانیان (حماسه‌های اوگاریت) ۱۸۳

الف) کرت ۱۸۴

ب) دانیال ۱۸۵

ج) قهات ۱۸۵

د) پادشاه بزرگ ۱۸۸

۴. داستان‌های دوران قهرمانی فنیقی‌ها (قهرمانان صیدا) ۱۹۱

الف) اروپا ۱۹۲

ب) کادموس ۱۹۴

۵. داستان‌های دوران قهرمانی کارتاژی‌ها (قهرمانان صور) ۱۹۷

فصل چهارم: الهیات کنعانی (پژوهشی در باب باورهای دینی اوگاریت، فنیقیه و کارتاژ) ۲۰۱

۱. بنیاد دینی کنعان ۲۰۲

الف) خدایان ۲۰۲

ب) معابد ۲۰۵

ج) کاهنان ۲۰۹

۲. ال و ملت برگزیده او؛ ملت ارباب ۲۱۰

۳۱۴	۳. شکل کیهان
۳۱۴	۴. باور به قربانی
۳۱۵	۵. خدا و انسان
۳۱۵	۶. بت‌ها
۳۱۶	۷. نفرین و فال بد
۳۱۷	۸. باورهای پس از مرگ

فصل پنجم: آیین‌های کنعانی (پژوهشی در باب آیین‌ها و مناسک اوگاریت، فنیقه و کارتاژ) ۳۱۹..

۳۲۰	۱. مراسم‌های روزانه
۳۲۰	الف) شستشو و تطهیر
۳۲۲	ب) نیایش
۳۲۴	ج) شراب ریختن روی زمین
۳۲۴	د) نذورات
۳۲۴	هـ) طبل زنی
۳۲۴	و) گداختن تندیس‌ها
۳۲۵	ز) ارزش قربانی‌ها
۳۲۶	ح) هدایا
۳۲۶	۲. آیین‌های مناسبتی
۳۲۶	الف) آیین‌های ساخت معبد
۳۲۷	ب) آیین‌های ازدواج
۳۲۷	ج) آیین‌های مرگ
۳۳۰	د) لوح‌های تدفین
۳۳۰	هـ) آیین‌های تدفین یا سوزاندن
۳۳۲	۳. آیین‌های دوره‌ای
۳۳۲	الف) آیین‌های هفتگی و ماهانه
۳۳۲	ب) آیین‌های فصلی و سالیانه

۲۳۲	۱- آدونیا (اعیاد آدونیس).....
۲۳۵	۲- جشن‌های ملکارت.....
۲۳۶	۳- جشن‌های رشف.....
۲۳۶	۴- جشن‌های اشمون.....
۲۳۷	۵- آیین گشوده شدن توان آسمان.....
۲۳۷	۶- آیین هفت سالانه.....

۲۳۹	فصل ششم: شرایع و اخلاق (بررسی دیگر مولفه‌های عبادی کنعانیان).....
۲۴۰	۱. اخلاق فردی.....
۲۴۰	الف) خانواده و ازدواج و کودکان.....
۲۴۰	ب) سوزاندن گناهان.....
۲۴۰	ج) مدارا، تواضع، امانتداری و راستگویی.....
۲۴۱	۲. اخلاق اجتماعی.....
۲۴۱	الف) ایمان و ترس از خدایان و راندن شیاطین.....
۲۴۲	ب) جنگ و صلح.....
۲۴۲	ج) جایگاه زن کنعانی.....
۲۴۵	منابع.....

مقدمه

ادیان و اعتقادات سرزمین کهن شام را می‌توان آمیزه‌ای از باورهای اموریان، کنعانیان و آرامیان دانست که تار و پودشان با یکدیگر در هم آمیخته است. دیری نپایید که این سرزمین، پذیرای باورهای ایرانیان، یونانیان و رومیان گردید؛ بعدها هم بستری شد برای ظهور عقاید یکتاپرستی جدید همچون یهودیت و مسیحیت. بدین ترتیب صحنه دوم این طور باشکوه و هیجان انگیز جلوه می‌کند که در آن، باورهای شرق و غرب محترم شمرده می‌شود و پس از آن که عقاید کهن پیرامونش به خاموشی می‌گراید و گدازه‌های خود را در دل آن فرو می‌ریزند، این طور درخشان و پویا ظاهر می‌گردد. اگر پیش‌تر در کتابی مفصل به عقاید آرامیان پرداختیم، در کتاب حاضر توجه خود را به باورهای کنعانیان معطوف می‌سازیم.

باورهای کنعانیان به جهت ویژگی‌های خاص خود، گستره میراث و تنوع حیرت‌آور آن در شهرها و دوره‌های تاریخی مختلف، تقریباً کانون آیین‌های دهرینه شام را تشکیل می‌دهد. این باورها، میراث معنوی شهرهای ساحلی شرق و جنوب مدیترانه را از خلیج فارس تا سواحل اسپانیا در بر گرفته که جزایر اصلی این دریا نیز جزئی از آن می‌باشد. میراثی که از هزاره سوم تا میانه قرن دوم پیش از میلاد ادامه یافته است.

ما در این کتاب بسیاری از فرضیه‌های مربوط به تاریخ و عقاید کنعانیان را مورد بحث و بررسی قرار داده و برخی از آنها را دوباره سازماندهی و بیان خواهیم کرد. حتی برخی از این فرضیه‌ها را وارونه ساخته و تفاسیر و نتایج جدیدی را به دست آورده‌ایم.

در فصل اول در مورد تاریخچه نخستین اقوام کنعانی سخن به میان آورده و از منظری جدید خاستگاه این مردمان و خاستگاه‌های کهن آنان را مورد تحلیل و بررسی قرار داده‌ایم. همچنین مراحل تاریخی را که کنعانیان از سر گذرانیده‌اند، از فینیقیه تا کارتاژ بیان کرده‌ایم.

بدین ترتیب پهنه وسیعی که کنعانیان در بُعد زمان و مکان تسخیر کرده بودند مشخص می‌شود تا با شکل‌دهی بستری تاریخی، جریان تحولات و برخوردهای باورهای معنوی کنعانیان را روی آن بنا سازیم.

در فصل دوم به تفصیل، اساطیر کنعانی را مورد تحلیل و بررسی قرار داده و در چهار بخش بدان پرداختیم:

بخش اول به تحلیل ساختار خدایان کنعانی با مسلک‌های اوگاریتی، فنیقی یا پونیکی اختصاص یافته است. شجره نامه کاملی نیز از این خدایان ارائه کرده‌ایم که کمک شایانی به تقسیم‌بندی منطقی این خدایان و اسطوره‌ها و مقدمه‌ای صحیح برای فهم دقیق آن می‌باشد. همچنین فرضیه جدیدی در مورد خاستگاه خدایان کنعانی ارائه کردیم که پیش از این سابقه نداشته است، زیرا به نام نسل نخست و پیشین آن دست یافته‌ایم که آثار باستانی دینی، نامی از آن به میان نیاورده‌اند و متعمدانه از متون حذف شده است؛ البته ملحقات هلنیستی و رومانیایی هم در این حذفیات بی‌تاثیر نبوده‌اند. همچنین نام‌های دقیق ایزدبانوی مادر نخست و ایزدان آسمان و زمین دست یافته‌ایم؛ همان ایزدانی که پیش از خدای اعظم (ال) پدیدار شدند. این یافته، بسیاری از ابهامات موجود در اساطیر کنعانی را برطرف می‌سازد. بر این امیدیم که روزی آثار باستانی کشف شود تا آنچه را که در این فرضیه عنوان کردیم، برایمان آشکار سازد. بنابراین این یافته‌ها را در تاریخ به ودیعه می‌گذاریم تا روزی کاوش‌های باستانی مویذ آن باشند.

سپس به لایه‌های این شجره نامه پرداخته و منشأ و توالی دقیق آن را از خدایان باستان تا خدایان جهان و همراهان آن و سپس نسل بعل و بعدها انواع و اقسام فرزند بعل (بعول) را مشخص کرده‌ایم. در نهایت هم که شجره نامه خدایان کنعانی با خدایان آرامی ادغام گشته و سه گانه‌ای کنعانی - آرامی متشکل از بعل حداد و آرگاس و سیمنوس پدیدار می‌گردد.

در بخش دوم به حدود چهل نماد دینی کنعانی پی برده و آنها را طراحی، معنا و شرح داده‌ایم؛ به ویژه نمادهای خدایانی که معتقدیم به لحاظ معنوی و هنری بسیار انتزاعی بوده و لایه عمیقی از باورهای معنوی را منعکس می‌سازد.

در بخش سوم به تفصیل به اسطوره‌های کنعانی پرداخته‌ایم؛ به عنوان مثال آفرینش کنعان را آورده‌ایم که عبارتند از خلقت کیهان، عناصر چهارگانه، خلقت نیمه خدایان و اژدها و سپس آفرینش انسان. پس از آن به افسانه‌های ال و نقش اسطوره‌ای او و بعل پرداخته‌ایم. در نهایت هم تمام آنچه را که به اساطیر دیگر خدایان بزرگ مربوط است ذکر کرده‌ایم؛ مانند آنات، ادونیس، اشمون و شدراوا

در بخش چهارم با موجودات افسانه‌ای غیر الهی مانند شیاطین و موجودات خیالی و... مواجه می‌شویم و بدین ترتیب به تمام موارد مربوط به اساطیر خدایان و مقتضیات پرداخته‌ایم.

فصل سوم به داستان‌ها و حماسه‌های کنعانی منحصر شده است؛ به عنوان مثال پدران و انسان‌های خداگونه و قهرمانان را از سرآغاز خلقت و پیش و پس از طوفان در اوگاریت و فنیقیه و کارناژ بررسی کرده‌ایم. این قهرمانان غالباً از نسل خدایانی مانند کرت، دانیال، امتات، کادموس و اروپا و... بوده‌اند زیرا در داستان‌ها و خرافات با خدایان مشترک بوده‌اند. لازم دانستیم به جبران اشتباهی که پژوهشگران در ادغام آنان با اساطیر کنعانی مرتکب می‌شوند، فصل حاضر را به این قشر اختصاص دهیم زیرا آنان در واقع امر یا انسان‌هایی خداگونه یا تجلی بشری خدایان معروف و یا پادشاهانی از نسل خدایان هستند.

در فصل چهارم، الهیات کنعان را مورد بررسی قرار دادیم که از بنیادهای دینی آغاز می‌گردید. این بنیادها، خدایان آسمان و پرستشگاه‌های آنان در زمین و کاهنان‌شان را در برمی‌گرفت که آسمان را به زمین پیوند می‌زدند. سپس با وجود محدود منابعی که به الهیات کنعانی پرداخته‌اند، به ملت برگزیده ال، قربانی‌ها، رابطه خدا با انسان و بت‌ها و باورهای پس از مرگ جهان دیگر را مورد بررسی قرار داده‌ایم. کوشیدیم تا برداشتی هر چند مختصر از آن را ارائه دهیم. این مسئله در خصوص آیین‌های کنعانی که در فصل چهارم بدان پرداختیم صادق است. ما در آنجا تلاش کردیم تصویر نابسامان آن را بازیابی کنیم، از همین رو تقسیم‌بندی ذیل را روی آن اعمال کردیم: مراسم‌های روزانه مثل شستشو، تطهیر، نماز، نذورات و پیشکشی‌ها و و سپس مراسم‌های مناسبتی مانند ازدواج، ساخت معابد و مرگ که در تمام نقاط جزو مناسک کنعانیان بود. همچنین مراسم‌های دوره‌ای و به ویژه جشن‌های ادونیسی (آدونیات)، جشن‌های ملکارت، رشف، اشمون و مراسم‌های هفت ساله که هر هفت سال برگزار می‌گردید.

در فصل پنجم به برخی جوانب قانون و اخلاق کنعان اشاره کرده‌ایم که دیگر مولفه‌های پرستش کنعانی را تشکیل می‌دهند.

این همان تصویری است که ما از باورهای کنعانیان به دست دادیم. ما کوشیدیم آشفته‌گی‌های آن را سامان بخشیم و با اختصار تمام به این اعتقادات بپردازیم؛ بی‌آن که ناخواسته با دیگر باورها ادغام گردد؛ امری که به مواجهه با آن در منابع سنتی عادت کرده‌ایم. به این امید که با حقایق جدیدی از زندگی معنوی کنعانیان که از دست رفته آشنا شویم.

در اینجا بر خود لازم می‌دانم از تمام کسانی که در زمینه این پژوهش با اینجانب همکاری کرده‌اند، از تمام موزه‌هایی که تصاویر آثار باستانی مورد نیاز را در اختیار بنده قرار دادند و منابعی که بزرگترین یاور ما در به ثمر رسیدن این کتاب بودند، کمال تشکر را داشته باشم.

و از دوست هنرمندم فاروق کاظم، استاد دانشگاه عمر المختار در دانشکده ادبیات و علوم انسانی درنه، صمیمانه سپاسگزارم که بیشتر تصاویر این کتاب را طراحی و رسم کرده است.

د. خزعل الماجدی

استاد تاریخ باستان و تاریخ هنر

در دانشگاه عمر المختار، دانشکده ادبیات و علوم انسانی درنه

11/7/2000